

ЯПОНСЬКЕ ТРАДИЦІЙНЕ ВБРАННЯ В КОНТЕКСТІ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОДІЇ

Розглянуто особливості формування весільної обрядодії та використання відповідних костюмних комплексів. Проаналізовано складові весільного вбрання, семантика й регіональні відмінності.

Ключові слова: японське весільне вбрання, японська весільна обрядодія, традиція, семантика.

Рассматриваются особенности формирования свадебного обряда и использования соответствующих костюмных комплексов. Проанализированы составляющие свадебного костюма, семантика и региональные отличия.

Ключевые слова: японский свадебный костюм, японский свадебный ритуал, традиция, семантика.

Defined in the following article are the peculiarities of development of the wedding ceremony and the use of the corresponding costume complexes. This paper examines the components of a wedding dress, semantics and regional differences.

Key words: Japanese wedding costume, Japanese wedding ritual, tradition, semantics.

Актуальність теми. Весільне вбрання є одним з яскравих і цікавих костюмних комплексів, що відбиває світоглядні уявлення того чи іншого народу та його мистецьке надбання. Японія в цьому сенсі не є винятком, демонструючи розмаїття весільних традицій та пов'язані із цими відмінностями костюмні комплекси. Отже, інформаційна насиченість і мистецька складова весільного вбрання актуалізують його вивчення в різних регіональних традиціях та діалозі між давниною й сьогоденням.

У сучасному науковому дискурсі весільне вбрання не виокремлюється як особлива категорія, хіба що до деяких типів костюма містяться примітки на кшталт «може використовуватися для шлюбної церемонії». У краєзнавчій та етнографічній літературі інша ситуація: тут поширеному в центральній Японії звичаю використовувати учі-каке як весільно сукню надається статус загальнояпонської традиції, що не відповідає дійсності [1]. Так само в сучасних підручниках та довідниках щодо вдягання кімоно класифікуються сукні вищого рівня, що є по суті екстраполяцією європейського принципу виокремлення весільного вбрання на японський костюмний комплекс. Прикладом слугують публікації Яманака Норьо [6; 10], Іто Інуе [4], Кавакацу Кенічі [5]. Таким чином, мета статті — огляд костюмних комплексів, що використовуються як весільні від доби Мейджі до початку ХХІ ст.

Джерельну базу складають експозиції провідних музеїв Японії, Європи, США; державні та приватні фото архіви й колекції [7]; матеріали восьми експедицій, що проводилися автором у 2005-2013 рр. у таких провідних центрах виготовлення кімоно, як Кіото, Токіо,

Осака, Канадзава, Хіда-Такаяма, Наха (Окінава), префектури Шімане, Кагошіма. Крім того, досліджено та проведено опитування в провідних закладах, які є обов'язковими складовими «світу кімоно» — презентації новітніх колекцій кімоно в Центрі текстилю в Кіото, Салону весільного вбрання (Токіо), крамниць і майстерень кімоно в кіотоському кварталі Нішіджін.

У праці використані спостереження під час навчання в Академії Содо Яманака Норьо (Токіо), школі Ямато-рю під керівництвом учителів Сунага Юкіко та Сайто Кайоко (Токіо), в студії Фукуро Кадзуе (Кіото).

Наречена в яскравому одязі поруч з нареченим, убраним в урочисті хакама та хаорі з гербами — саме так виглядають весільні фото вже чотирьох поколінь японців. Однак так було не завжди. Історично весільного ритуалу (в релігійному сенсі) в Японії не було: наречений три дні поспіль відвідував наречену і на третій ранок його «раптом» помічали її батьки, після чого наречений виставляв саке і влаштовувався невеликий бенкет у родинному колі. В аграрному суспільстві, яким була Японія, перевага надавалася трудовим навичкам майбутньої пари, тож нерідко наречений кілька років жив у домі нареченої та працював на її родину. Остаточна згода батьків на шлюб скріплювалася за святковим столом із запрошенням родичів та односельців.

Відсутність сакральних дій (крім звичайних приношень до хатніх вівтарів) у справі утворення нової родини зумовила й відсутність спеціального весільного вбрання, яке могло б використовуватися винятково в шлюбній церемонії. Безумовно, в такий день родина, щоб відзначити важливість події, вбиралася в кращий свій одяг, але в костюмах наречених нічого специфічно весільного не було. У сільській місцевості (особливо на островах Ідзу-Ошима та Міяко) нерідко наречена приходила до дому нареченого вдягнутою у звичайний робочий одяг. Вона приносила велику діжку питної води і починала працювати разом з іншими членами родини. Відрізнити її можна було лише за нашитими на одяг родинними гербами.

Інша річ — самурайські родини. Тут укладенню шлюбу передували тривалі пошуки гідної пари за посередництвом наकोдо (професійної свахи). Тож і завершення цієї справи відзначалося врочистим бенкетом двох родин, які своїм убранням демонстрували повагу до події та заможність. Однак і в цьому разі священики жодної з існуючих релігій не втручалися в сімейні справи. Відтак укладання шлюбу було винятково справою людей, позбавленою будь-якої сакральності.

Лише в добу Мейджі (1868-1912), зважаючи на Європу, розроблено ритуал весілля з відвідуванням храму. Спеціальним імператорським указом регулювалися порядок укладання шлюбу й утверджувалася моногамна родина, підвищувався вік наречених відповідно до європейських стандартів. Власне ритуал створено в стилі шинто з окремими християнськими елементами. Прикладом була

імператорська родина — син імператора Мейджі (майбутній імператор Тайшю) одружився згідно з новоутвореним ритуалом, і, наслідуючи імператорське подружжя, вся країна почала відзначати весілля подібним чином. Наречені з родинами відвідують шинтоїстський храм. Рухаючись урочистою процесією, вони в супроводі жерців ідуть до спеціального приміщення, де присягають на вірність один одному, обмінюються обручками, випивають ритуальне саке а священник промовляє спеціальну молитву. Після церемонії наречені й родичі збираються на бенкеті, суть якого, з одного боку, подякувати батькам і всім рідним, а з іншого — у знайомстві двох родів. Подібне проводиться й буддистськими священниками. Усі варіанти завершуються бенкетом двох родин. Наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. часто молоді взагалі не відвідують храму, а все свято відбувається в бенкетній залі.

Як і інші народи світу, японці вдягають на весілля найдорожче вбрання. Наречена протягом свята змінює від двох до п'яти суконь. Це не просто демонстрація статків її родини, а й шанобливий жест: згідно з уявленнями японців, наречена в шовкових шатах тішить серця людей і богів. Згодом виник звичай почергово вдягати дві японські і дві європейські сукні. На весілля вдягають будь-які сукні вищої рівня в системі «кімоно-но каку» (рівень кімоно). До таких належать: джюнкітоє (костюмний комплекс «12 суконь», який склався ще в добу Хейан); учікаке — парчева сукня зі шлейфом, підбитим ватою. Зазвичай учікаке ткане і вдягається поверх кімоно. Витканий складний малюнок перетворює сукню на вишиту шовковими нитками картину. Нині існують два види учікаке: кольорове та біле. Кольорове виготовлялося з активним використанням червоних і золотистих ниток, що символізувало життя, здоров'я та силу. Біле учікаке виникло під європейським впливом, раніше білі сукні не використовувалися у весільному вбранні, оскільки відсутність інших кольорів означала траур. Саме в біле кімоно загортали померлого для траурної церемонії. Використання білої тканини для весільного вбрання свідчить не стільки про зміну семантики кольорів, скільки про нові значення в межах традиційної системи. Безумовно, у використанні білої сукні як весільного вбрання наявний вплив європейської культури, на думку російської дослідниці Ольги Хованчук [3, с. 78]. Однак цей вплив був осмислений у душі самурайської етики. Нині, коли різні верстви населення наслідували самурайські традиції, згідно з якими жінку після весілля вважали членом роду чоловіка, яка повністю від нього залежала, біла сукня (зазвичай прикмета вдови) означала, що наречена тепер мертва для своєї родини. «Після її виходу з дому в ньому підмітали підлогу, наче після вносу померлого», — зазначає Л. Фредерік [2, с. 161]. Сучасний знавець японського кімоно, засновник першої в Японії академії Содо Яманакана Норьо, пояснює поширену традицію використовувати біле вбрання

в контексті самурайських ідей служіння та відданості: «...біла сукня в сприйнятті японського суспільства символізувала смерть нареченої для її родини, її готовність іти шляхом дружини й увійти в дім чоловіка з чистим, відкритим серцем» [6, с. 54]. Під біле учікаке вдягається також біле кімоно, тому весь ансамбль дістав назву широмуку (від *широ* — білий).

Перелік вищого рівня вбрання закінчується курофурісоде — чорним кімоно з довгими рукавами, яскравими візерунками і п'ятьма родинними гербами. В орнаментах цих суконь фігурують доброзичливі символи. Щасливе життя в шлюбі символізують зображення журавлів, які, як відомо, живуть однією парою все життя. Найчастіше сукню прикрашають 16 журавлів (вісім пар), що, згідно з різними нумерологічними традиціями, мають позитивні значення: 8 — щасливе число в шинтоїзмі, в буддизмі — 8 — восьмирівневий шлях пізнання, 16 — шістнадцять архатів. Інший тип візерунка поєднує зображення журавлів та черепах (символ довголіття й численного потомства). Журавель, котрий підіймається високо в небо, та черепаха, яка пірнає глибоко у воду, утворюють разом єдність у душі космології інь-ян. Поняття «вічність» і «щастя» передають зображенням рослин усіх пір року та журавлів [9].

Серед широких поясів, що використовуються в ансамблі весільного вбрання, обирають також пояси вищого рівня, тобто з витканим малюнком, який читається як іззовні, так і на споді.

Означені сукні передбачають різні типи прикрас та капелюшків. До джюнхітоє волосся вбирається за хейанським зразком і прикрашається діадемою на кшталт імператорської. Одягаючи біле учікаке, наречена ховає волосся й значною мірою обличчя під великим капюшоном. З кольоровим учікаке, як і з курофурісоде, використовують спеціальний капелюшок, утворений білотканою смужкою, що огортає лоб, скроні та потилицю, залишаючи відкритою лише маківку з дорогоцінними шпильками. Такий капелюшок у народі називають «приховай роги» (цунокакуші), що натякає на те, що всі жінки, за звичай, «з характером», але до весілля краще не давати волі словам та емоціям і, переступаючи поріг нового дому, ліпше показати лагідність та смиренність.

Заколки для зачіски нареченої — спеціальний комплект, виготовлений з панцирю черепахи, який, з одного боку, свідчить про можливість нареченої, з іншого — символізує довголіття й численне потомство. Комплект складається з гребінців, поперечної та бокових заколок, прикрашених рослинними композиціями. Якщо наречена не використовує перуки з класичною зачіскою, а вбирає волосся сучасним способом, то застосовуються заколки, прикрашені штучними квітами (хана-кандзаші).

Констатуючи рівноправне використання чотирьох типів вбрання як весільної сукні, підкреслимо водночас, що вибір залежав не

стільки від уподобання конкретної форми, скільки від застосування складних текстильних технік. Вельми показовою в цьому сенсі є колекція весільних суконь родини Чісо, яка володіла однією з найпотужніших компаній, що торгувала кімоно [8]. У збірці представлене вбрання, в якому п'ять поколінь жінок цього славетного роду виходили заміж. Зрозуміло, що специфіка професійної діяльності не тільки дозволяла, а й зобов'язувала наречених одягати найвишуканіші шати. Показовим є факт, що жодна з них не виходила заміж у пишному вбранні на кшталт джюнкхітоє або учікаке. Перевага надавалася фурісоде: за доби Мейджі — чорному, пізніше — кольоровому. Проте всі весільні сукні вражають складними витканими візерунками — живописними мініатюрними краєвидами в мейджінських фурісоде й ефектними декоративними композиціями доби Шова.

Костюм нареченого від часів правління імператора Мейджі складається з хакама та хаорі з родинними гербами. Весільні хакама шийють з тканини вищого рівня — у дрібну рисочку, а хаорі — неодмінно чорне з п'ятьма гербами (два попереду і три позаду). Доповнюють одяг наречених віяла, одне з яких — жіноче — зроблене із золоті фольги. Замість короткого меча в жінки за поясом його імітація — пласка дощечка, загорнута в білу парчеву тканину з великими китицями (в далекосхідній Азії китиці вважають засобом відганяння злих духів). Поли чоловічого хаорі з'єднуються білими шнурками, які зав'язуються спеціальним урочистим вузлом. Ця традиція сягає давніх часів і означає єднання родів.

З 1930-х рр. до кінця другої світової війни з розгортанням військових дій в Азії наречений часто вдягався у військову форму. Офіцерський мундир підкреслював ранг чоловіка і вважався престижним варіантом одягу для весілля. Форма народного ополчення (зелено-жовтий костюм зі стоячим комірцем) або польова форма, хоча й не відповідали врочистості події, але викликали повагу суспільства до захисника Вітчизни.

Після Другої світової війни до вбрання нареченої додалися європейські сукні. Однак, незважаючи на популярність європейського весільного вбрання, воно створюється за одним типом: корсет і широка спідниця з криноліном. Відрізняються європейські сукні в Японії лише кольором та декором.

Як і в Європі, до сукні додається фата, яка не усвідомлюється японцями як щось сакральне і сприймається лише як декоративна складова ансамблю.

Констатуючи вплив на сучасне японське весілля європейської традиції, внаслідок якого японки використовують поряд з національними європейські сукні, не можна не відзначити й зворотної тенденції. У разі, коли укладаються змішані шлюбні (один з наречених

належить до європейської спільноти), пара обирає винятково японське вбрання.

Родичі наречених теж одягаються святково. Оскільки існує тільки один варіант урочистого чоловічого вбрання (хакама + хаорі), гості, щоб не рівнятися з нареченим і вшанувати весільну подію, приходять у фраках, які вважають найстатуснішим європейським одягом і є складовою гардеробу з часів Мейджі. Жінки обов'язково вдягають куротомесоде — найсвятковіше вбрання заміжньої жінки: з чорної тканини, з візерунком по подолу і п'ятьма родинними гербами. Обі для куротомесоде теж дороге — тканий парчевий із золотою ниткою пояс. Завершують ансамбль дзорі на суцільній танкетці, обов'язково обтягнуті золотою парчею.

Щодо сучасного весілля слід відзначити, що японські національні сукні вищого рівня поступово витіснили регіональні різновиди вбрання. Так, фактично не використовуються айнський та окінавський костюми як весільні, незважаючи на інтерес до цих етнічних текстильних традицій. Можливо, тому, що в зазначених національних традиціях існує лише один тип урочистого вбрання, який використовується на інших святах та церемоніях, саме японські костюмні комплекси дозволяють виокремити цю подію серед інших урочистостей. Щоправда, тропічна природа Окінави з її яскравими фарбами зумовлює вибір різнокольорових суконь, на відміну від «внутрішньої Японії», де білий комплекс широмоку набув популярності.

Понад ста років вбрання залишається хоча і не сакралізованим, але головним елементом весілля. Незалежно від того, проводитиметься шлюбна церемонія в храмі чи молоді засвідчать свій шлюб лише в родинному колі під час бенкету, врочисті костюми є головними критеріями свята. До послуг наречених і їхніх родичів — численні салони весільного вбрання, де можна придбати чи орендувати всі типи одягу, замовити професійних одягальників, адже зміна кількох костюмів протягом тригодинної вечірки потребує спеціальних навичок.

Викладене вище дозволяє дійти таких висновків. На відміну від європейського весілля, яке поєднує народну й християнську традиції, що освячують утворення нової сім'ї перед Богом і людьми, в Японії спеціального комплексу обрядових дій, пов'язаних із весіллям, не склалося. Відтак не існувало й поняття весільного вбрання. Лише наприкінці XIX ст. під впливом європейської традиції було розроблено храмовий ритуал, який і донині не є обов'язковим. Головний акцент у відзначенні шлюбу — єднання двох родів. Відтак, урочисті сукні є виявленням поваги до події та гостей і не сприймаються як щось сакральне, існуюче винятково у сфері шлюбу.

Акцент на соціальному, родинному аспекті шлюбу зумовив використання костюмних комплексів вищого рівня, які виникали в різні часи протягом понад тисячоліття: джюн-хітоє, кольорове учікаке,

комплекс шіромоку, куро-фурісоде або іро-фурісоде. Костюм нареченого зазвичай складається з комплекту хакама+хаорі.

Водночас, у різноманітних декоративних елементах простежується зв'язок із давньою магією: святкові вузли, китиці, капелюшок нареченої. Поширення комплексу шіромоку під впливом європейської шлюбної церемонії набуло осмислення в дусі конфуціанського вчення та самурайського етичного комплексу.

Розмаїття типів урочистого вбрання, які можна використовувати як весільне, високохудожня якість японського текстилю — усе це призвело до поступового витіснення суконь інших національностей.

Список літератури

1. Петрова И. В. Что Вы знаете о японском костюме / И. В. Петрова, Л. Н. Бабушкина. — М. : Легпромиздат, 1992. — 60 с.
2. Фредерик Л. Повседневная жизнь в эпоху Мэйдзи / Луи Фредерик : пер. с фр. А. Б. Овезовой. — М. : Молодая гвардия, 2007. — 310 с.
3. Хованчук О. А. Японский национальный костюм (конец XIX — 60-е годы XX в.) / О. А. Хованчук // Вестн. Дальневост. отд-ния Рос. акад. наук. — 2005. — № 4. — С. 70–79.
4. Ito Motoko. Kimono / Motoko Ito, Aiko Inoue. — Higashiosaka : Hoikusha, 1998. — 124 p.
5. Kawakatsu Kenichi. Kimono — Japon / Kenichi Kawakatsu. — Tokyo; Japanese Gov. Railways, Board of Tourist Industry, 1936. — 101 p.
6. Yamanaka Norio. The book of kimono / Norio Yamanaka. — Tokyo etc., 1986. — 139 p.
7. Епоха Тайшьо : в 3 т. — Токіо, 1986. — 3 т. (大正時代(全三卷) 東京 一九八六年。)
8. Кіріхата Кен. Елегантний стиль кімоно : Косоде та ширма (колекція Чісо) / Кіріхата Кен, Фуджімото Кейко, Ідзумі Йоджіро. — Кіото, 2005. — 254 с. (切畑健、藤本恵子、泉要次郎「京の優雅:小袖と屏風」(千總コレクション)京都 二〇〇五年 二五四頁。)
9. Нагасакі Івао. Кімоно та візерунки (японська форма та колір) / Нагасакі Івао. — Токіо, 1999. — 333 с. (長崎巖 「着物と模様:日本の形と色」 東京 一九九九年 三三三頁。)
10. Яманака Норьо. Кімоно та духовна культура Японії / Яманака Норьо. — Токіо, 1980. — 122 с. (山中典士「着物と日本精神文化」東京 一九八〇年 一二二頁。)

Надійшла до редколегії 21.08.2014 р.